

PAPER DETAILS

TITLE: CEDİTÇİLERİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ: HÜRRİYET GAZETESİ ÖRNEĞİ

AUTHORS: Yusuf Avcı, Hasibe Gül Doğan

PAGES: 59-78

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4087217>



Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi

Dergi Web sayfası: <http://dergipark.gov.tr/adea>

ISSN 2651 – 5067

CEDİTÇİLERİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ: HÜRRİYET GAZETESİ ÖRNEĞİ¹

LANGUAGE AND STYLISTIC FEATURES OF THE CEDİTISTS: THE EXAMPLE OF HÜRRİYET NEWSPAPER

Yusuf AVCI*

* Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı.
yavci@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9837-8890

Hasibe Gül DOĞAN**

**Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı. Lisans Öğr.
doganhasibe0@gmail.com ORCID: 0009-0001-3966-5742

Referans: Avcı, Y. Doğan, H. G. (2024). Ceditçilerin Dil ve Üslup Özellikleri: Hürriyet Gazetesi Örneği.
Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi, 8(2), 59-78.

Gönderilme Tarihi: 22.07.2024

Kabul Tarihi :07.08.2024

Özet: Abdurrauf Fitrat'ın; Behbudi, Vasli Siddikilerle 1917- 1918 yıllarında Semerkant'ta yaşarken Hürriyet gazetesinde yazarlık yaptığı bilinmektedir. Türk dünyasına hâkim olan Tercüman gazetesinden sonra yine Tercümanın temel çizgisinde Türk dünyasına yayın hayatına giren Hürriyet gazetesi halkı bilinçlendirmek için bir araç olmuştur. Gazeteler doğrudan kitle iletişim araçlarıdır. Bu yönüyle toplumun fikir dünyasından ve sosyolojik yapısından uzakta kalamazlar. Aydınlar ve fikir adamları toplumu gazete aracılığıyla bilgilendirir ve yönlendirir. Bu yönüyle gazeteler fikir adamının şahsında toplumun düşünce kodlarıyla da uyumlu olmak zorundadır. Bilindiği gibi

¹ Bu çalışma 19 Ocak 2024 tarihinde "Mahmudxo'ja Behbudi'y Publitsistikası va Jadid Matbuotida Ijtimoiy-siyosiy Masalalarining Yoritilishi Mavzusidagi Xalqaro Ilmiy- Amaliy Konferansiya" adlı konferansta sunulan bildiriden üretilmiştir.

edebiyatta yazarın üslubunun yanında bir milletin de üslubu vardır. Yazar üslubunu milletin üslubu çerçevesinde okuruna sunmak zorundadır. Gazeteciliğin diğer edebi türlerden farklı tarafı diğer edebi türlere göre en üst düzeyde okuru önemsemesi gerekmektedir. Bu yönüyle yazarla toplumun özdeşleşme durumu incelenabilir. Yapılan çalışmanın amacı Ceditçilik hareketinin Hürriyet gazetesinin basın diline nasıl yansıdığını incelemektir. Çalışmanın malzemesini 1917-1918 yıllarında Taşkent'te basılmış olan Hürriyet gazetesinden seçilmiş beş ve ortalama 1000 kelimelik gazete haberi çeviri yazıya aktararak incelenmiştir. Aktarılan metinler anlam merkezli bir yaklaşımla incelenmiştir. Buna göre cümleler düşünce genetiğinden öznellik nesnellığe göre metinlerdeki cümleler yüklem yerine ve türüne göre, söz varlığında yer alan yabancı kelime sayılarına göre, birleşik fiil sayısına ve yakın anlamlı kelime sayısına göre incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda Ceditçilerin, Türk diline ve Türk düşünce sistemine olan bağlılıkları; dil kullanımı, cümle yapıları, söz varlıkları ve üslupları Hürriyet gazetesinin yazı diline açıkça yansımıştır. Bunun yanında Ceditçiler, dilde anlaşılabilirliği esas alıp dilin zenginliğini kullanarak özellikle insanı yani milleti ön plana çıkarmış, gazeteler aracılığıyla halka ulaşarak milli hissi kuvvetlendirerek milli uyanışa katkı sağladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ceditçilik, gazete haberi, milli uyanış, Türk düşünce sistemi

Abstract: It is known that Abdurrauf Fitrat was a writer for the Hürriyet newspaper while living in Samarkand in 1917-1918 with Behbudi and Vasli Siddiki. After the Tercüman newspaper, which dominated the Turkic world, the Hürriyet newspaper, which entered the Turkish world in the basic line of Tercüman, has been a tool to raise public awareness. Newspapers are direct mass communication tools. In this respect, they cannot stay away from the world of ideas and sociological structure of the society. Intellectuals and intellectuals inform and guide the society through newspapers. In this respect, newspapers have to be compatible with the thought codes of the society in the person of the intellectual. As it is known, in literature, besides the author's style, there is also the style of a nation. The author has to present his style to his readers within the framework of the nation's style. The different aspect of journalism from other literary genres is that it should care about the reader at the highest level compared to other literary genres. In this respect, the identification of the writer and the society can be analyzed. The aim of this study is to examine how the Jadidism movement is reflected in the press language of Hürriyet newspaper. The material of the study consists of five selected newspaper articles of Hürriyet, which was published in Tashkent in 1917-1918, with an average of 1000 words, which were analyzed by transcribing them. The translated texts were analyzed with a meaning-centered approach. Accordingly, the sentences in the texts were analyzed according to the genetics of thought, subjectivity and objectivity, according to the place and type of predicate, according to the number of foreign words in the vocabulary, according to the number of compound verbs and the number of words with close meaning. As a result of the analysis, the commitment of the Jadidists to the Turkish language and the Turkish thought system; their use of language, sentence structures,

vocabulary and style are clearly reflected in the written language of Hürriyet newspaper. In addition to this, it was seen that the Jadidists emphasized especially the human being, that is, the nation, by taking the comprehensibility of the language as a basis and using the richness of the language, and contributed to the national awakening by strengthening the national feeling by reaching the public through newspapers.

Keywords: Jadidism, newspaper news, national awakening, Turkish thought system

1. Giriş

“Ceditçilik veya Usul-u Cedit (Yeni Usul/Yöntem) akımı genel olarak 19. Yüzyılın sonlarında Rusya’daki Müslüman Türkler arasında eğitim ve kültür alanında ortaya çıkan yenileşme hareketine verilen addır” (Kılıçoğlu, 2019: 66). Türkistan’da 19. yüzyılda uzun zamandır devam eden gerek siyasi gerekse kültürel konulardaki tartışmaların sonucu olarak Ceditçilik hareketi kendini göstermiştir. Gorki’nin Sovyet ideolojisini yaymak için planlayıp uyguladığı edebiyat ekolu ve sosyalist realist edebiyat üslubunun dildeki karşılığı olan dil ekolünü İliminskiy kurmuştur. Önce Çarlık döneminde ortaya atılmış daha sonra Sovyetlerin Türk dünyasına ve Türk diline bakışını belirleyen bir ideoloji hâlinde uygulamıştır.

İliminskiy bir kilise papazıdır. Bu papazın görüşü Türk dünyasında klasik görüşün yanında böl parçala yönet esasına dayanan ikinci bir ekol olarak ortaya çıkmıştır. İliminskiy dil görüşünü şu sözleri üzerine oturtur: *“yavaş halkla inanç ve itikatların arasına girmek gerekir. Bu tür inançları ve anlayışları onların özlerinden ayırıp almak gerek ki onlar yavaş yavaş Hristiyan gibi, Rus gibi düşünmeyi öğrensinler. Böyle olunca onlar (mahalli halk- metinde “tuzemszi”) Ruslar ile sadece dilde değil, bütünüyle düşünce anlayışta birleşik olsunlar”* (Avcı, 2019: 186) sözlerinde ifadesini bulduğu gibi nerede bir konuşma farklılığı varsa orada dil vardır, dilin olduğu bir yerde ayrı bir millet vardır düşüncesinin Sovyetler tarafından Türk dünyasına uygulanmış bir dil anlayışıdır. Bu dil anlayışı Sovyetler birliğinin Rus kökenli olmayanlara karşı uyguladığı bir dil ideolojisi şeklini almıştır. Bu sebeple Türk dilinin pek çok konuşma şekli ayrı bir dil olarak kabul edilmiştir. Bu ideolojinin olumsuz sonuçlarının Türk dünyasının pek çok ülkesinde hâlâ etkili olduğu görülmektedir.

“19. yüzyılın sonlarına kadar Türkler arasında şehirlerde düzenli bir okul sistemi yoktur. Türk mimari geleneklerine göre her mescidin yanında bir de okul vardır. “Meptik” adı verilen ilkokullarda öğretim yöntemi bozulmuş bir durumdadır. Bu mekteplerin hocası ise imamlardan seçilmiştir. Bu anlamda Ceditçilerin en büyük derdi eğitim olmuştur. 20. yüzyıla gelindiğinde kahramanın kitapların arasından çıkacağına inanan Ceditçiler; Avrupa ilimleri esasına dayanan bir eğitime ihtiyaç olduğunu düşünerek İsmail Gaspıralı’nın etkisiyle Usul-u Cedit okullarını kurmuştur. Bu mekteplerden ilki 1890 yılında Fergana Vadisinde ve 1893 yılında ise Semerkant’ta açılmıştır. Bu okulların esas amacı; farklı görüşlerle ölen özgürlüğü ve demokrasiyi canlandırmak, haksız yoldan kazancın önüne geçmektir. Ceditçilerin bir diğer amacı gerilikten kurtulmak için her şeyden önce okuma ve yazma gayesi gütmüş olmalarıdır.

Ayrıca okullardaki İslami ilimlerin yanında Türk dili, kimya, fizik ve matematik gibi derslerin de okutulması gerektiğini savunmuşlardır” (Avcı, 2020: 52-54).

“Kırım’da başlayan eğitim sistemindeki yenilikler kısa sürede Türkistan’a yayılmıştır. 1890’dan itibaren Fergana Vadisi’nin farklı şehirlerinde kurulmuş 1910-1915 yıllarında Türkistan genel valiliğinde yüzden fazla Buhara emirliğinde ise 57 Cedit okulu kurulmuştur. 1918 yılı Orta Asya’sında Usul-u Cedit’e 328 kurum hizmete başlamıştır. Bu okullar zamanla başarı kazanmaya başlamıştır” (Öztürk, 2016: 100-105). Ancak o dönemde aydınlar Kadimci ve Ceditçi olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu iki hareketin en büyük düşmanı Rusya hükümetiydi. “...Rus hükümetinin siyaseti gereği kendi ülkesine yarayacak ilimlerde yükselmiş alimler ve aydınlar için tehlikenin başladığı anlaşıyordu.” (İlminski, 1819; akt. Avcı, 2019: 159) diyerek Rus hükümetinin kendi çıkarları gereği alim ve aydınları ideoloji yönünde zorladığı görüşünü desteklemektedir.

“Ceditçiler milletin kültürünün zenginleşeceğini, ilimi ve eğitimi yüksek seviyede gelişirse hayatın daha güzel olacağını düşünmüşlerdir. Bundandır ki Rusya hükümeti milli hissi kuvvetlendirmede gençleri eğitimle terbiye ettiği için Cedit akımından korkmuşlardır. Bu anlamda din adamlarının bile Ceditçiliğe düşman olduğu bilinmektedir. Usul-u Cedit okulları dönem müderrislerinin elinden öğrencilerini almaktadır bu karşıt görüşün gücünü rağmen Ceditçilik hareketi durdurulamamış, gizli de olsa Ceditçilik oluşumu devam etmiştir. İlk dönemlerde herhangi bir faaliyet yapamayan Ceditçiler 1914 yılına gizli bir teşkilatla Maarif ve Bereket adında iki şirket kurmuştur. Bu şirketlerin temel amacı ticaret adı altında halkın milli hislerini kuvvetlendirmektir” (Avcı, 2020: 52-54).

“Ceditçi hareketinin ilk temsilcilerinden biri İslam’ın geleneksel inanç sistemine körü körüne bağlanılmasından şikayetçi olan ve ulemanın tepkisini çeken Abdülhasır Kusrevî’ dir. Bunun yanı sıra Şehabettin Mercanî; Buhara’da eğitim gördüğü dönemde medreseleri detaylı bir şekilde inceleme imkânı bulmuştur. O da Kursevî gibi skolastik düşüncüyü eleştirmiştir. Bütün bunlardan etkilenen Ceditçiler, millî uyanış yolunda önemli adımlar atmıştır. Ahmet Daniş’ in Nevadir al- Vekai eseriyle eğitimde görülen reform hareketinin zeminini oluşturmuştur. Bu eserinde çağdaş bakış açısıyla eğitim, devlet işleri ile aile hayatının modernleşmesini talep ederek gerilikten kaçınmıştır.

“1897 de İsmail Gaspıralı öncülüğünde Buhara’da ilk Usul-u Cedit okulu açılmıştır. Gaspıralı ilk defa bu okulu Bahçeşehir’de uygulamaya koymuş ve çok geçmeden başarılı olmuş. Kırım’da başlayan eğitim sistemindeki yenilikler kısa sürede Türkistan’a yayılmıştır. 1890’dan itibaren Fergana Vadisi’nin farklı şehirlerinde kurulmuş 1910-1915 yıllarında Türkistan genel valiliğinde yüzden fazla Buhara emirliğinde ise 57 Cedit okulu kurulmuştur. 1918 yılı Orta Asya’sında Usul-u Cedit’e 328 kurum hizmete başlamıştır. Bu okullar zamanla başarı kazanmaya başlamıştır. Ancak Kadimcilerin itirazı ile varlığı uzun sürmemiştir” (Öztürk, 2016: 100-105).

“20. Yüzyılda Türkistan’da etkisini gösteren Ceditçiler; Mahmut Hoca, Behbudî, Ahmet Baytursın’ın oğlu, Abdurrauf Fitrat, Abdülhamit Süleyman Çolpan gibi önemli isimler bulunmaktadır. Bu kişiler faaliyetlerini özellikle basın üzerinde sürdürmüştür” (Şimşir,

2009; akt. Öztürk, 2016: 105).” Bolşevikler hakimiyet kurup karşıt görüşte olan tüm yayınları yasaklayıncaya kadar Özbekistan ve Kazakistan halkı her tarafa farklı siyaset gurupları, millî hayata ait gazeteler yayımlamışlardır. Bu gazetelerden biri de Semerkant’ta Ekâbir Şah Mansurzade ve Abdurrauf Fitrat’ın yayımladığı, Türk dünyasına hâkim olan Tercüman gazetesinden sonra yine Tercümanın temel çizgisinde Türk dünyasına yayın hayatına giren Hürriyet gazetesidir. Abdurrauf Fitrat’ın; Behbudi, Vasli Siddikilerle 1917- 1918 yıllarında Semerkant’ta yaşarken Hürriyet gazetesinde yazarlık yaptığı bilinmektedir. Bu gazetelerde kırktan fazla makale yayımlanmıştır. Yayımlanan bu makaleler devrin önemli sorunlarını yansıtmanın yanında halkın siyasi sıkıntılarını anlatmış ve bu sıkıntılara çözüm önerilerinde bulunmuştur.” *“Benim yazarlığım altında çıkan Hürriyet gazetesinde Semerkant Ceditçilerinin genel yayın organı idi”* diyen Fitrat; sade bir yaşam biçimini tercih etmiş, Yurdunun sıkıntısını kendine sıkıntı bilerek adeta vatan hasretiyle bütünleşmiştir. Hürriyet gazetesinin solgun sayfaları olayların kanlı gerçeklerine ve yaralarına ayna tutmaktadır” (Avcı, 2020: 63).

“Dil, toplumların birleştirici unsuru, insana bahşedilmiş en güzel yetenek ve kültürümüzü hem şekillendiren hem de ondan etkilenen iletişim sistemimizdir. Öyle ki bir milleti millet yapan ortak vatan, ortak tarih ve ortak dildir” (Kuram, 2018). “Kültür, hayat kaynağımız olan su; dil ise suyu bütün meskenlere dağıtan şebeke gibidir. Bir bakıma dil, kültürün yayılmasında gördüğü işlev, hayat kaynağının ulaşımını sağlayan şebekenin gördüğü işlev gibidir” (Göçer,2012: 54). Kültür; toplumların dilin taşıyıcısı gibidir, nasıl ki insan suya muhtaçsa dil de o toplumun diline muhtaçtır. Aksan’da, “Bir ulusun yaşayış biçimi, inançları, gelenekleri, dünya görüşü, çeşitli nitelikleri ve hatta tarih boyunca bu toplumda meydana gelen çeşitli olaylar üzerinde hiçbir bilgimiz olmasa, yalnızca dilbilim incelemeleri ile, bu dilin söz varlığını, söz hazinesinin derinliğine inerek bütün bu konularda çok değerli bilgiler ve güvenilir ipuçları edinebiliriz” (2009: 65) diyerek bu görüşü desteklemiştir.

“Bir dilin konuşurlarının düşünüş tarzları, hayat felsefeleri, olaylar karşısında aldıkları tavırlar doğrudan dile yansır. Diğer yandan, dil de insanları şekillendirir, onların düşünüş biçimlerini belirler. Çünkü insan, kelimeleriyle düşünür. Bu yüzden, dil ile insan arasında organik bir bağ vardır. Bu bağ, Türkçede daha belirgindir...” (Akar, 2019).

“Her milletin dünyası başka olduğu gibi her dilin yapısı da farklıdır” (Hacıeminoğlu,1992). Düşünce sistemi o milletlerin yaşayış biçimlerini belirler. “Türk dilinin bütün mantık sistemi, Türk düşünce sistemi ve Türk kültürünün üzerine kurulmuştur” (Avcı ve Köroğlu,2023: 334). Her milletin kendine özgü bir düşünce sistemi vardır. Milletlerin düşünce sistemi, o milletlerin diline de yansımaktadır. Avcı’ya göre “Milletlerin dilleriyle dünya görüşleri arasında sıkı bir bağ vardır. Bir dili diğerlerinden ayıran sadece dilin kuralları değildir” (Avcı,2012).

“Türk düşünce sisteminde en önemli unsur sona bırakma özelliği vardır. Yani Türkçede cümlelerin en sonunda bulunan unsur aslında en önemli unsurdur” (Avcı ve Satılmış,2020: 222). Türk düşünce sistemi cümledeki unsurların dizimini belirler.

Fiil cümlelerinin temel özelliği bir fikir bir düşünce bildirmesidir. Bu yönüyle isim cümleleri daha çok bir tasvir, açıklama özelliği taşımaktadır. Fiil cümlelerinin kullanım amacı halka fikir vermektir. İsim cümleleri ise bir gazetede halkın durumunu tasvir etmek için kullanılır.

Avcı'ya göre "Dil topluma başka bir özellik, başka türlü düşünme, davranma ve başka türlü yaşama şekli verir. Bu şekilde toplumların dünyaya bakışları ve insana verdikleri değerler farklılık gösterir" (2012, s. 4). Türk düşünce sistemi insana değer verir. Bu değer de milletlerin diline yansır. "Türk dili öznel özellikler üzerine kurulurken batı dillerinin nesnel özellikler üzerine kurulduğunu görüyoruz" (Avcı ve Satılmış, 2020: 220). Öznellik ve nesnellik cümleler anlam merkezli incelendiğinde ortaya çıkan dil genetiğine bağlı bir özelliktir. Öznel cümleler; vurgunun insan üzerine yoğunlaştığı cümle türlerini ifade ederken nesnel cümleler vurgunun nesne, madde üzerinde olduğu cümleleri ifade etmektedir. Bu anlamda Türk dili öznel yapısı gereği kurulan cümlelerde insan unsurunu temel alır. Hint-Avrupa dillerinde cümlelerin nesnellik üzerine kurulması ise kurulan cümlelerde duygu ve düşüncenin nesneye önem verdiğini gösterir.

Gazeteler doğrudan kitle iletişim araçlarıdır. Bu yönüyle toplumun fikir dünyasından ve sosyolojik yapısından uzakta kalamazlar. Aydınlar ve fikir adamları toplumu gazete aracılığıyla bilgilendirir ve yönlendirir. Toplumun fikirleri kabul edip yönlendirilmesi topluma aykırı fikirlerle olamaz. Bu yönüyle gazeteler fikir adamının şahsında toplumun düşünce kodlarıyla da uyumlu olmak zorundadır. Edebiyatta yazarın üslubunun yanında milletin de bir üslubu vardır. Yazar üslubunu milletin üslubu çerçevesinde okuruna sunmak zorundadır. Bu zorunluluğu hissetmeyen yazarın eserleri tabii ki ilgi görmeyecektir. Bu anlamda yazar okur ilişkisinin üst düzeyde olması beklenir. Gazeteciliğin diğer edebi türlerden farklı tarafı diğer edebi türlere göre en üst düzeyde okuru önemsemesi gerekmektedir. Bu yönüyle yazarla toplumun özdeşleşme durumu incelenebilir. "Ulusla birbirine kaynaşmış olan dil her topluma özgü özellikleri tınmak için en iyi kaynak olarak kabul edilir" (Bozgöz, 2004: 278).

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, Ceditçilik hareketinin Hürriyet gazetesi üzerindeki yansımaları incelemektir. Bu çalışmanın önemi, Ceditçilik hareketinin Hürriyet gazetesindeki dil ve üslup özelliklerine etkisini inceleyerek dönemin gazetecilik pratiği ve toplumun düşünce yapısı hakkında derinlemesine bir anlayış sağlamasında yatmaktadır. Ayrıca, bu inceleme, Türk düşünce sisteminin ve milli uyanışın basın aracılığıyla nasıl desteklendiğini ortaya koymaktadır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar" (Yıldırım ve Şimşek, 2020: 189).

Araştırmanın Çalışma Grubu / İncelenen Materyaller

Araştırmanın inceleme malzemesi olarak 1917-1918 yılında Türkistan’da basılan Hürriyet gazetesinden alınan beş haber metni seçilmiştir. Bu haber metninin seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. “Bu örnekleme yönteminde temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır” (Yıldırım ve Şimşek, 2020: 120).

Gazete haberlerinin seçilmesindeki ölçütler şunlardır:

- a) Gazete haberlerinin Fitrat’a ait olması.
- b) Hürriyet gazetesinin dönemin sosyal ve siyasi sorunlarını içeren yazılar yazıyor olması.
- c) Gazetelerin 1917- 1918 yıllarında Türkistan’da basılmış olması.

Verilerin Analizi

Doküman incelemesi yöntemi çerçevesinde araştırmacılar tarafından oluşturulan gazete inceleme formu aracılığıyla beş gazete haberi ve bin kelime transkribe edilerek cümle türleri ve söz varlığı bakımından analiz edilmiştir.

Problem Durumu

Çalışmada “Ceditçilik hareketi gazete dilini nasıl etkilemiştir?” temel sorusundan hareketle şu alt sorulara cevap aranmıştır:

- 1) Gazete metnindeki cümleler yüklem yerine göre incelendiğinde Ceditçilik hareketi Hürriyet gazetesinin diline nasıl yansımıştır?
- 2) Hürriyet Gazetesinin metnindeki düşünce genetiği öznellik- nesnellığe göre nasıldır?
- 3) Gazete metninin söz varlığında yer alan yabancı kelime sayısı kaçtır ve Hürriyet gazetesinin diline etkileri nelerdir?
- 4) Gazete metninin söz varlığında yer alan birleşik fiil sayısı kaçtır ve Hürriyet gazetesinin diline etkileri nelerdir?
- 5) Gazete metninin söz varlığında yer alan yakın anlamlı kelimeler nelerdir ve Hürriyet gazetesinin diline etkileri nelerdir?

Veri Toplama Araçları

Doküman analizi yöntemi çerçevesinde araştırmacılar tarafından oluşturulan “gazete inceleme formu” aracılığıyla toplanmıştır.

4. Bulgular

1917- 1918 Yılında Türkistan’da basılan Hürriyet gazetesinden alınan beş gazete haberi ve bin kelimelik bölümü anlam merkezli yaklaşımdan hareketle cümlelerin öznellik nesnellik durumuna, yüklem yerine, türüne göre; gazetelerin söz varlığında yer alan yabancı kökenli kelime sayısına göre; kelimelerin kullanım zenginliği incelenmiştir. İncelemelerde elde edilen veriler tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 1. Haber metinlerinde yer alan cümlelerin yüklem yerine göre incelenmesi

Cümle Türü / Gazete	Hürriyet Gazetesi
Kurallı Cümle	116
Devrik Cümle	10

Tablo 1. incelendiğinde haber metninde yer alan 116 cümlelerin kurallı, 10 cümlelerin devrik olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Haber metinlerinde yer alan cümlelerin yüklem türüne göre incelenmesi

Cümle Türü / Gazete	Hürriyet Gazetesi
İsim Cümlesi	55
Fiil Cümlesi	71

Tablo 2. incelendiğinde haber metninde yer alan 55 cümlelerin isim cümlesi, 71 cümlelerin fiil cümlesi olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Haber metinlerinde yer alan cümlelerdeki yabancı kökenli kelime sayısı

Cümle Türü / Gazete	Hürriyet Gazetesi
Toplam Kelime Sayısı	996
Yabancı Kelime Sayısı	186

Tablo 3. incelendiğinde haber metinlerinde söz varlığında yer alan yabancı kelime sayısının 186, toplam kelime sayısının 996 olduğu görülmüştür.

Tablo 4. Haber metinlerinde yer alan cümlelerin öznellik- nesnellik durumuna göre incelenmesi

Cümle Türü / Gazete	Hürriyet Gazetesi
Öznel Cümle Sayısı	110
Nesnel Cümle Sayısı	15

Tablo 4. İncelendiğinde haber metnindeki öznel cümle sayısının 110, nesnel cümle sayısının 15 olduğu görülmüştür.

Tablo 5. Haber metnlerinde yer alan cümlelerdeki birleşik fiil sayısı

Cümle Türü / Gazete	Hürriyet Gazetesi
Birleşik Fiil Sayısı	43

Tablo 5. incelendiğinde gazete haberlerinin söz varlığında yer alan birleşik fiil sayısının 43 olduğu görülmüştür.

5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, hareketle 1917-1918 yıllarında Taşkent'te basılmış olan Hürriyet gazetesinden 5 gazete haberi ve yaklaşık 1000 kelimelik kısmı transkribe edilerek cümle türleri, yabancı kökenli kelime sayıları, birleşik fiil sayıları, cümlelerin öznellik ve nesnellik durumları anlam merkezli bir yaklaşımla incelenmiştir.

Şekil 1. Yüklemin yerine göre cümle türleri

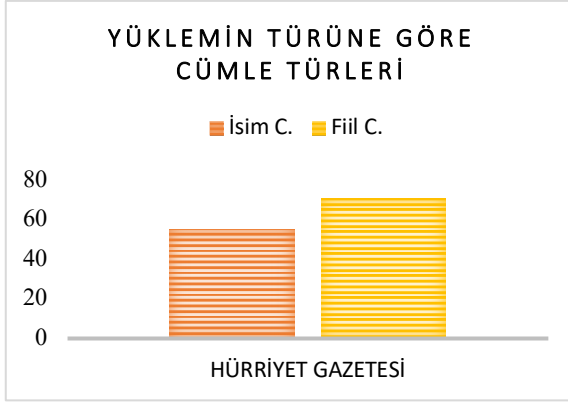


Şekil 1 incelendiğinde “İşte *ben bütün varlığım*la sana yardım etmeye hazırım.” gibi kurallı cümlelerin sayısının “*Lâkin kendi güçsüzlüğünü anlayarak dönen, oturan ve kan ağlayan Türkün halini arz etmeye geldim, hakanım!*” gibi devrik cümlelerin sayısından fazla olduğu görülmüştür. Bu cümlelerin devrik olmasının sebebi de tek düzelikten kurtarmak ve anlamı güçlendirmek olduğu görülmektedir. Çünkü söz dizimi özelliklerini bozmayacak ölçüde devrik cümle kullanımının anlamı güçlendirdiği bilinmektedir, “...yargıyı etkin bir biçimde açıklamak amacıyla kullanın cümlelere devrik cümle denir” (Atabey ve Özel, 1981: 112). Bunun yanında “Cümle yapılarının değişmesi demek dilin ve toplumun düşünce sisteminin değişmesi demektir. Bu durum kelime alışverişi kadar normal değildir. “Sözdizimi yapısının değişimi, dil etkileşiminin son safhasına işaret eder ve ancak çok yoğun etkileşimler durumunda ortaya çıkar”

(Zengin, 2017) görüşünden hareketle Ceditçilerin düşünce sisteminin değişmediği görülmüştür.

Yukardaki oranlardan görüleceği gibi Ceditçiler; savundukları düşüncelerini uygulama politikalarını söz dizimine yansıtmışlardır. Türk düşünce sisteminin gerektirdiği gibi önemli olan unsuru temsil eden insan kavramını sona bırakmak suretiyle kurallı cümle kurmuşlardır.

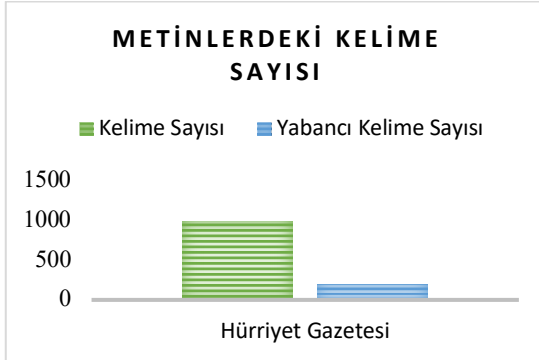
Şekil 2. Yüklemin türüne göre cümle türleri



Şekil 2. incelendiğinde haber metninde yer alan 55 cümlenin isim cümlesi, 71 cümlenin fiil cümlesi olduğu görülmüştür.

Yapılan inceleme sonucunda Ceditçilerin, yazdıkları gazete haberlerindeki isim ve fiil cümlelerinin sayısının birbirine yakın olması bu haberlerin tek amacının halkı tasvir etmek değil daha çok düşüncülerini halka anlatmak olduğu görülmüştür.

Şekil 3. Metinlerdeki kelime sayıları

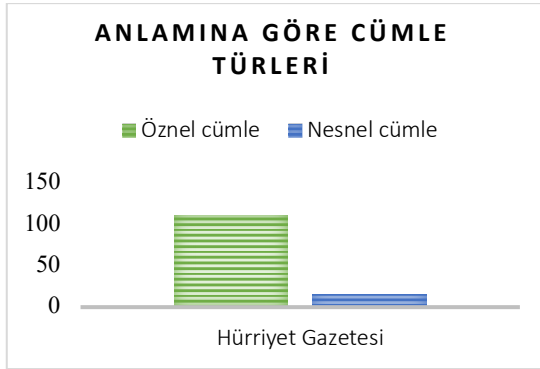


Şekil 3 incelendiğinde haber metinlerinde söz varlığında yer alan yabancı kelime sayısının 186, toplam kelime sayısının 996 olduğu görülmüştür.

Haber metnlerinin söz varlığı incelendiğinde çoğunlukla Arapça, Farsça kelimelere “gazete” gibi 2, İtalyanca ve “sınırlı” gibi 1 Rumca, “Koma” gibi Fransızca kökenli kelimelere rastlanmıştır. Fakat kullanılan yabancı kökenli kelimelerin tamamının halkın benimsediği kelimeler olduğu görülmüştür. Gazetenin söz varlığında yer alan yabancı kökenli kelimeler; Türkçe anlaşılabilirlik bakımından incelendiğinde toplam 170 yabancı kökenli kelimenin günümüzde kullanılan “taraf”, “hukuk”, “millet”, “halk”, “cemaat”, “dünya” gibi anlaşılabilirliği yüksek kelimeler olduğu görülmüştür.

Elde edilen veriler sonucunda asıl amacı halkı bilinçlendirmek olan Ceditçilerin Türk diline sağdık kaldığı, anlaşılabilirlik bakımından ise halkın seviyesinde olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4. Anlamına göre cümle türleri



Şekil 4 incelendiğinde haber metinlerinde yer alan 110 cümlelerin öznel, 15 cümlelerin nesnel olduğu görülmüştür.

İncelemeye konu olan haber metinleri anlam merkezli incelendiğinde Ceditçiler yazdıkları gazete haberlerinde insanı merkeze alarak nesneyi geri plana attığı görülmüştür.” Etken ve edilgen cümle yapılarına ilişkin olarak, özne ve nesnenin cümledeki baskınlık durumu, cümlelerin öznel ya da nesnel olmasını belirler. Türk düşünce yapısına uygun cümleler, öznellik üzerine inşa edilmiştir (Avcı ve Sema, 2019), dolayısıyla Türk dili, özneyi ön plana çıkaran bir dildir.

Fıtrat, Timur'a olan haykırışında “*Cehennem alevleri karşıma çıksa yine sana doğru koşacağım*.” Cümlesinde insan ön plana çıkarmış, her türlü zorluğa karşı atasına koşan Fıtrat'ın insana verdiği önem dikkat çekmektedir. “*Yer yüzünün toprağını göklere uçuran dağ gövdeli evlatların hani.*” cümlesi şekil merkezli incelendiğinde yüklem isim cümlesi olmasına rağmen önemli olan unsur özne değilken anlam merkezli incelendiğinde Timur'un evlatlarını yücelten bir anlatım görülür.

Ceditçiler Türk düşünce sisteminin gerektirdiği “önemli olan insan” düşüncesini yansıtmış, insan faktörünü esas alıp nesneyi geri plana atmışlardır. Bu düşüncelerini de halkı bilinçlendirmek için yazdıkları gazete haberlerine yansıttılar.

Şekil 5. Haberlerdeki birleşik fiil sayısı



Şekil 5 incelendiğinde haber metninde 43 tane birleşik fiil olduğu görülmüştür.

Bir dilde birleşik fiil kullanımı o dilin işlenmediğinin, saf olduğunun göstergesidir. Haber metinlerine yansıyan dilden hareketle birleşik fiil sayısının fazla olması o dönemde Özbek dilinin günümüzdeki kadar işlenmediği şeklinde yorumlanmaktadır. Ayrıca birleşik fiil sayısının fazla olması Doğu Türkçesinin bir özelliği olarak görülür. Bu özellik Doğu Türkçesine bir anlatım gücü katar.

Aksan'a göre bir dilin zenginliğinin kanıtı bir kavramın birbirinden anlam bakımından çok ince çizgilerle ayrılan yakın anlamlı sözcüklerin bolluğu göstermektedir (2006, s.79). Bir dilin zenginliği demek o dildeki söyleyişleri farklı anlamları aynı olan kelime sayısının fazla olması demektir.

İncelemeye konu olan gazete haberlerindeki söz varlığı incelendiğinde “çakmak bakışlı”- “parlak bakışlı” gibi kelimelerle bakışın canlı olduğundan, “ülke”- “diyar”- “alem”- “yeryüzü” gibi kelimelerle yaşanan yerden, “duman”- “zulmün çölü”- “sıkıntı”- “cefa”- “gam”- “bela”- “lanet” gibi kelimelerle kederden, “şeytan”- “alev” gibi kelimelerle cehennemden, “aslan”- “fatih”- “ulu” gibi kelimelerle bir yücelikten, “cemaat”- “halk” gibi kelimelerle insan topluluklarından, “muhtaç olmayan”- “zengin” kelimeleriyle ise varlıklı olan kişiden bahsedilmiştir. Bu bulgulardan hareketle Ceditçilerin Türk dilinin zenginliğinden faydalandığını bu sayede halka vermek istediği mesajı yakın anlamlı kelimelerle daha anlaşılır ve pekiştirici bir biçimde verdiği tespit edilmiştir.

Hürriyet Gazetesinden alınan “Mübtedi Bilan” makalesinde Semerkant'ın kurtuluşu için bir seçim yapılacağından, bu seçim için en büyük görevin alimlere ve imamlara düştüğünden bahsederken bunun için kurulan mecliste artık din ayrımı yapmadan “Dünya işlerinde birleştiklerini” anlatılır. “Azık meselesi” yazısında ise halkın kıtlıkta olduğundan şehrin dışında muhtaç olan fakir fukarayı bırakıp muhtaç olmayanlara bu yiyecekleri satmalarının yanında kışın soğuk günlerinden de bahseder. “Yurt Kaygusu I” de yazar, “*Ey ulu Turan, arslanlar ülkesi sana ne oldu?*” diye haykırarak “*İnsanlık âlemini kanatlar altına alan hakanların niçin gücü kesildi?*” diye sorar ve içinde

bulunduğu bu durumun sebebini okuyucuya sormak istemiştir. Yurt Kaygusu II yazısında “*Yatsam düşümde, uyansam yanımda, göz yumsam beynimde, göz açsam karşıma sıkıntılı bir hayal gelip durur!*” diyerek Türk milletinin şanlı günlerine duyduğu özlemi gazetelere yansıtmış, “*İşte ben temiz bir gönülle senin yolunda ölmeye razıyım.*”, “*Ben senin için yaratıldım, senin için yaşıyorum, senin için öleceğim.*” diyerek vatani için ölümü göze almış, var olma sebebini vatanına hizmete bağlamış halkın milli hislerini kuvvetlendirmeye ve halkı harekete geçirmeye çalışmıştır. Yurt Kaygusu III ‘de ise “*Ezilen başım, kısılan ruhum, alevlenen kanım, yanan canım için bu türbene şikâyet etmeye geldim, hakanım.*” diyerek derdini Timur’un mezarı başında yakarışını gazete haberlerine yansıtmış, “*Türklüğe hıyanetlik yapanlar, Türk de olsalar kanlarını akıtmak senin mukaddes adaletindir, yatma, kalk! Senin emanetine hıyanetlik yapanlar ez, vur, öldür.*” Cümlelerini kurarak da ihanetin bedelinin ne olduğunu ve çözümün yine Timur’dan ve onun düşüncesine bağlı olduğunu Timur’un nezlinde bütün Türk milletine bu gazeteler aracılığıyla duyurmuştur.

Gazete haberlerinin konuları incelendiğinde halkın azık meselesinden seçimlerine, yazarın çaresinden umutsuzluğuna kadar bütün meseleleri gazete haberlerine yansıttığı söylenebilir.

Yapılan inceleme sonucunda gazete haberlerindeki söz varlığına bakılarak Ceditçilerin Türk dilinin zenginliğinden faydalandığı bu sayede halka vermek istediği mesajı daha anlaşılır biçimde verdiği tespit edilmiştir.

Gazete haberlerinin konuları incelendiğinde halkın azık meselesinden seçimlerine, yazarın çaresinden umutsuzluğuna kadar bütün meseleleri gazete haberlerine yansıttığı söylenebilir. Buradan hareketle Ceditçilerin yazdıkları konularda; “milli uyanışa destek olma” amacını yerine getirdiği görülmektedir.

İlminskiy ‘nin dil ekolü, Çarlık döneminde ortaya çıkar ancak Bolşeviklerin siyasetinde etkili olur. Hürriyet gazetesinde etkisi görülmez. Bu yıllar bir geçiş dönemi olduğu için Ceditçilerin dille ilgili görüş ve yayımlarında İlminskiy yeterince tanınmaz ve yer bulamaz. Yine dönemin Türk dünyasında anlaşılabilirliği yüksek olan Tercüman gazetesi gibi Hürriyet gazetesinin yazıları ve ilmi makalelerin dil anlaşılabilirlik seviyeleri yüksektir.

Ceditçilerin Türk diline ve Türk düşünce sistemine olan bağlılıkları; dil kullanımı, cümle yapıları, söz varlıkları ve üslupları Hürriyet gazetesinin yazı diline açıkça yansımıştır. Bunun yanında Ceditçiler, dilde anlaşılabilirliği esas alıp dilin zenginliğini kullanarak özellikle insanı yani milletini ön plana çıkarmış, gazeteler aracılığıyla halka ulaşarak milli hissi kuvvetlendirerek milli uyanışa katkı sağlamışlardır. Ceditçiler İsmail Gaspıralı’nın (dilde, fikirde, işte birlik) sözlerinde ifadesini bulduğu gibi Türk dilinin birleştiriciliği ve zenginliklerinden yararlanmıştır, aynı zamanda Türk düşünce sisteminin ürünü olan cümleler aracılığıyla Hürriyet gazetesinden halka ulaşarak iş birliğini geliştirmiştir. Fakat İlminskiy ‘nin dildeki böl parçala yönet şeklinde ortaya çıkan ekolünün etkileri gerçekten bütün Türk dünyasında Bolşevik ihtilalinden sonra etkin bir şekilde kendini gösterir.

Sonuç olarak Ceditçiler, Hürriyet gazetesi haberleri üzerinden Türk dilinin zenginliğinden yararlanarak milli uyanışa destek olmuş ve dili etkili kullanarak halka anlatmak istediği mesajları iletmeyi başarmışlardır.

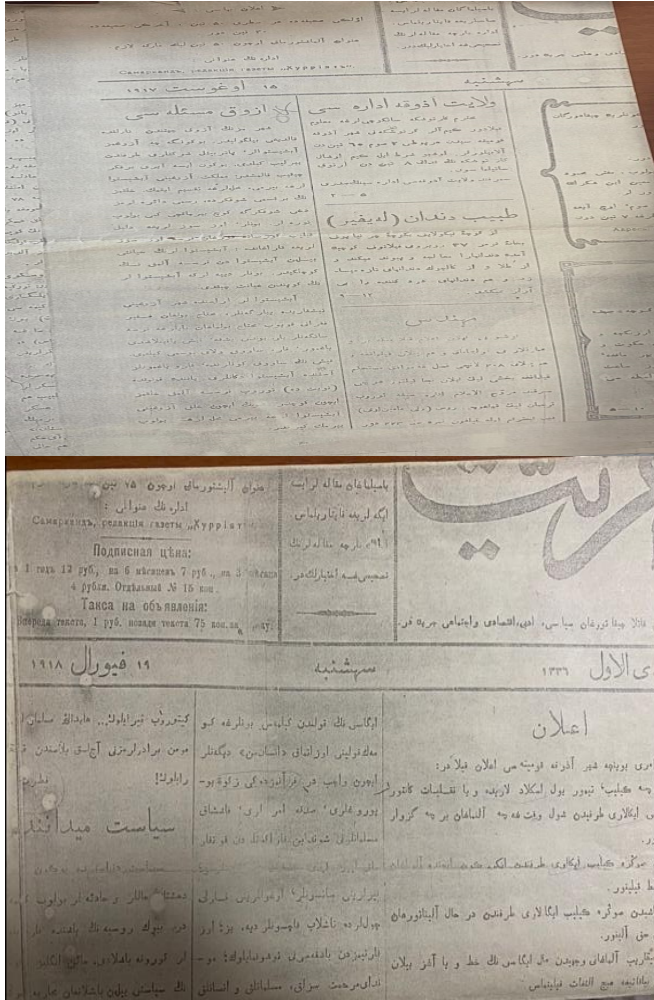
Ceditçilerin dil ve üslup özelliklerinin incelenmesi, günümüz Türkçesinin gelişimine katkı sağlayabilir. Bu nedenle benzer çalışmalara devam edilmelidir. Gazete ve diğer kitle iletişim araçlarının tarih boyunca toplumun düşünce yapısını nasıl etkilediğini anlamak için daha fazla araştırma yapılmalıdır. Bu, modern medya anlayışını geliştirmek için önemli bir adım olacaktır. Ceditçilik hareketinin eğitim ve öğretim programlarına entegrasyonu, öğrencilerin tarih ve dilbilim farkındalıklarını artırabilir. Bu, milli bilinç ve kültür mirasının korunması açısından önemlidir. Dilin, toplumun dünya görüşü ve düşünce sistemleri üzerindeki etkisi üzerine daha fazla çalışma yapılmalıdır. Bu çalışmalar, dil politikalarının geliştirilmesine ve toplumun kültür değerlerinin korunmasına yardımcı olabilir.

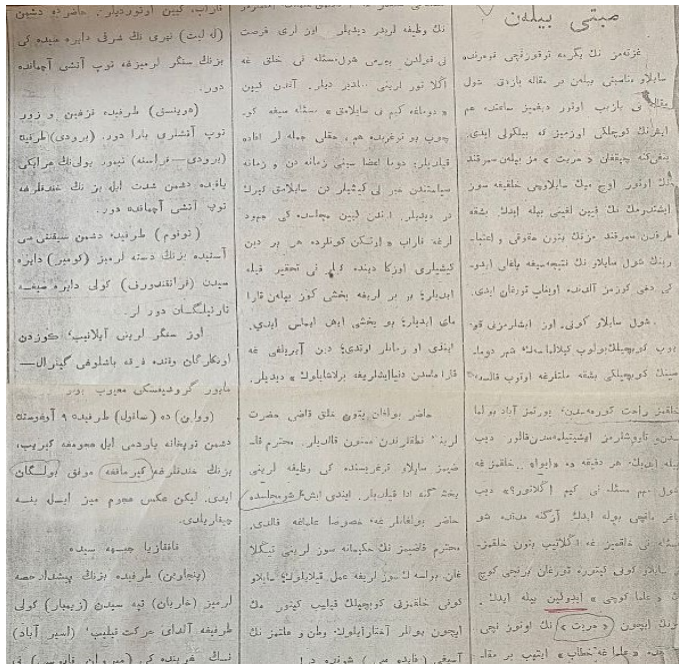
Kaynakça

- Akar, A. (2019). *Düşünen Türkçe*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aksan, D. (2009). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2006). Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Atabay, N., Özel S., Çam, A. (1981) *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Avcı, Y. (2019). Fıtrat ve Ceditçilik. İstanbul: Hiperyayın Yayınları.
- Avcı, Y., Çiçek, S. (2019). Toplumun Edilgen Cümle Algısı. *Language and Literature*, 14(4), 1737-1754.
- Avcı, Y., Akgün, M. A. (2018). *Türk Düşünce Sistemindeki İkili Yapının Sosyolojik Yansımaları*. Gelecek Vizyonlar Dergisi- Future Visions Journal, vol.Eylül, no.4, 33-39.
- Avcı, Y. (2020). Ceditçi Fıtrat ve Eserlerinden Örnekler. İstanbul: Hiperyayın Yayınları
- Avcı, Y., Satılmış, A. (2020) Dilin Öznellik ve Nesnellik Özelliği Çerçevesinde Yabancı Dil Eğitiminin Türk Toplumunun Yapısına Etkileri. *Route Educational Social Science Journal*. Vol7, no.11,217-226
- Avcı, Y. (2012). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dil-Düşünce Analizi Teorisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 1-15.
- Avcı, Y., Köroğlu, A. (2023). Yapım Eklerinin Anlam Merkezli Sınıflandırılması ve Anlam Havuzları. *Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Türkçemiz* (Edt. Ömer Solak – İbrahim Coşkun) içinde (s. 333-354). Çanakkale: Paradigma Yayınları.
- Bozgöz, F. (2004). Dil Toplum ilişkisi ve Ari- Sami Polemiğinde Dil ve Sami Dilleri. *EKEV Akademi Dergisi*, cilt: VIII, sayı: 20, s. 277-294
- Göçer, A. (2012). Dil-kültür ilişkisi ve etkileşimi üzerine. *Türk Dili*, 729(1), 50-57.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). Türk Dilinin Mantık Sistemi ve Kelime Aileleri "Türk Kültürü Araştırmaları", Ankara, V. I. XXVI i i/1-2.
- Kılıçoğlu, M. E. (2019). Çarlık Rusyasında Ceditcilik/Yeni Usul Hareketi. *Journal of Awareness*, 4(1), 65-90. <https://doi.org/10.26809/joa.4.006>
- Kuram, K. (2018). Dil ve Toplum ilişkisi. İçinde: Yüksel Yıldırım (ed.) *Sosyoloji Yazıları*, 81-118.
- Öztürk, G. (2016). Türkistan'da Ceditçilik ve Basın Faaliyetleri. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 95-115.
- Küçük, S., Avcı, Y., Şengül, E. (2017). Toplumun Devrik Cümle Hakkındaki Düşüncesi ve Nesirde Devrik Cümlelerin Yeri. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(6), 542-555. doi: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i6.1097>

- Yıldırım, F. (2015). *Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Devrik Dizim Üzerine*. Prof. Dr. Mehmet Özmen Adına Sözdizimi Çalıştayı Bildirileri.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2021). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zengin, E. (2017). Türkçenin Diğer Dillerle Etkileşimi ve sonuçları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(52).

EK-1: Hürriyet Gazetesinden Örnek Görseller





Extended Abstract

This study aims to analyse the profound effects of the Ceditism movement and the Hürriyet newspaper on language and style. The Ceditism movement emerged as an important endeavour for the preservation and development of Turkish language and culture from the late 19th century onwards. This movement aimed to re-emphasise the original structure of Turkish by eliminating Arabic and Persian influences on the language and shaped the use of the language in daily life in this direction. The newspaper Hürriyet, on the other hand, functioned as an important tool in the dissemination of the Jadidist idea and clearly demonstrated the influence of language policies and language on public opinion. It emphasises how the language and stylistic preferences of the Jadidist movement and the Hürriyet newspaper inspire today's understanding of journalism and how the correct, effective and comprehensible use of language is one of the cornerstones of journalism. This study is an important source for those who want to understand the role of language in the formation of national identity and draw lessons for today's communication strategies. In addition, the importance of language simplification, comprehensibility and effective communication sheds light on how Jadidist language and style policies can be adapted to today's communication practice. This study analyses the language and style of five news texts and one thousand words from the Hürriyet newspaper published in Turkestan in 1917-1918 using the document analysis method. The analyses, focusing on sentence types and vocabulary, show that the Jadidists cared about clarity in language and direct communication. It was determined that the texts generally favoured regular and simple sentence structures, and that Turkish-origin words were in the majority in the vocabulary, while foreign-origin words adopted by the public were in the minority. The findings obtained with this method shed light on the process of understanding the social and cultural effects of language by evaluating the contributions of the Jadidists to language policies and journalistic practices in depth. This study aims to analyse the use of language and style of the Jadidism movement in Hürriyet newspaper in depth. Our analyses focused on sentence types, vocabulary and stylistic features in news texts. According to our findings, 65% of the news texts consist of regular sentences, which shows that the Jadidists prioritised clarity and comprehensibility in language. In addition, 35% of the texts consist of simple sentences, reflecting the aim of avoiding complexity and conveying messages clearly. In terms of vocabulary, 85% of the total 3500 words used are of Turkish origin and 15% are of foreign origin. The fact that words of foreign origin were adopted by the public shows the efforts of the Jadidists to simplify the language and use a language that the public could understand. Stylistic preferences consist of 70% subjective and 30% objective sentences, which reflects the efforts of the Jadidists to establish an emotional connection with the reader and to present an objective news report. In conclusion, with their language and style preferences, the Jadidists contributed to the development of the Turkish language and thought system in Hürriyet and

strengthened national consciousness. These findings constitute an important reference for today's understanding of journalism because they have a profound value in understanding the social effects of language and communication. This study analyses the linguistic and stylistic features of the Hürriyet newspaper published in Tashkent in 1917-1918 within the framework of the Jadidism movement and presents important findings based on the results of this analysis. The research shows the effects of language and thought systems on the identity of a nation. The reflection of the language and stylistic preferences of the Jadidists on newspaper news was analysed. According to the data obtained, it was determined that the majority of the news in Hürriyet newspaper were regular sentences and this situation reflected the principles of clarity and comprehensibility in language. In addition, it was observed that the words of foreign origin used in the newspapers were adopted by the public and the efforts of the Jadidists to use a language close to the language of the people were stated. In terms of style, it was determined that subjective sentences were used more than objective sentences in news texts and this situation aimed to establish an emotional bond with the reader. The elements emphasised by the Jadidists in language and thought structure support their efforts to protect and develop the richness of the Turkish language. This study shows how the language and communication strategies of the Jadidism movement were effective in the Turkish world at that time and offers lessons for today's journalism and communication practice. In addition, the use of compound verbs in newspaper articles reflects a tendency to preserve the language features of the period. The diversity of the subjects of the newspaper articles ranges from the daily problems of the people to national issues, which shows the importance given by the Jadidists to raising public awareness.